

Соціально-економічна структура населення Тернопільської області як чинник зовнішньої трудової міграції

В. БРИЧ,

доктор економічних наук

П. ШУШПАНОВ,

Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Вивчення диференціації населення за багатьма аспектами, зокрема, соціальним, економічним і політичним є важливим і актуальним. Суттєве посилення різниці не лише в доходах, а й за культурною, освітньою та іншими ознаками, що відбулося в Україні у попередні роки, досі не пом'якшено. Одним із наслідків стратифікації населення є міграція. Зростання чисельності населення, яке має доходи менші реального прожиткового мінімуму, посилює зовнішньоміграційні трудові процеси.

Виділення невирішеної частини проблеми та огляд публікацій. Нині переважну більшість суспільних процесів можна дослідити за допомогою вибіркового соціологічного опитування, за результатами яких визначають основні риси і тенденції, що притаманні певному явищу. Вивчення реальної соціально-економічної структури населення нашої країни потребує поглибленого аналізу у зв'язку з нестабільною політичною ситуацією та значними масштабами міграції населення України. Зв'язок між соціально-економічною структурою населення та обсягами міграції вивчено недостатньо. З метою дослідження соціально-економічної структури і міграції в Україні Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України та Інститутом соціології НАН України здійснюються соціологічні опитування. Серед науковців, які займаються зазначеною проблематикою необхідно відзначити І. Курило, Е. Лібанову, І. Прибиткову, О. Позняка, О. Малиновську, М. Романюка.

Мета статті — визначення основних життєвих установок населення Тернопільської області та його соціально-економічної структури.

Виклад основного матеріалу статті. Одним із завдань соціологічного опитування, проведеного

П. Шушпановим, було дослідження та виявлення загальних рис, притаманних соціуму Тернопільської області¹.

Аналіз освітнього рівня населення області показав, що серед респондентів віком 16–69 років переважають особи із вищою освітою — 34,92%; середню спеціальну освіту мають — 32,41%; середню загальну — 21,11%; незакінчену вищу — 8,04%; неповну середню — 3,52% загальної чисельності опитаних (рис. 1).

Серед осіб, які перебували за кордоном на тимчасовій роботі, переважають особи зі середньою спеціальною освітою — 54,29%; повну вищу мають 24,29%; незакінчену вищу — 11,43%; середню загальну — 10,00%. Тобто зовнішня трудова міграція поширена переважно серед осіб із середньою спеціальною освітою.

У результаті соціологічного дослідження були отримані такі показники. Лише близько половини опитаних осіб здатна задовольняти свої потреби у продуктах харчування (56,03%) та предметах щоденного споживання (49,49%). Більшість респондентів вважають для себе неможливим отримувати високоякісне медичне обслуговування (57,04%) та робити заощадження (56,05%). Для кожного третього реальною є загроза стати безробітним, 31,15% респондентів мають добре оплачувану роботу. Вийти за кордон на постійне місце проживання можуть 7,54% опитаних осіб.

Спробуємо з'ясувати, до якого соціального класу (верстви) суспільства відносять себе громадяни, які проживають на Тернопільщині. До середнього класу себе віднесли 64,94% респондентів, до нижчого — 14,94%, до вищого — 1,22%, важко відповісти було 18,90%. Отже, практично дві третини населення відносять себе до середнього класу суспільства, а ко-

¹ Шушпанов П. Г. Трудова міграція в Україні: проблеми обліку та аналізу / П. Г. Шушпанов // Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. Спец. випуск: зб. наук. праць. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 995–998.

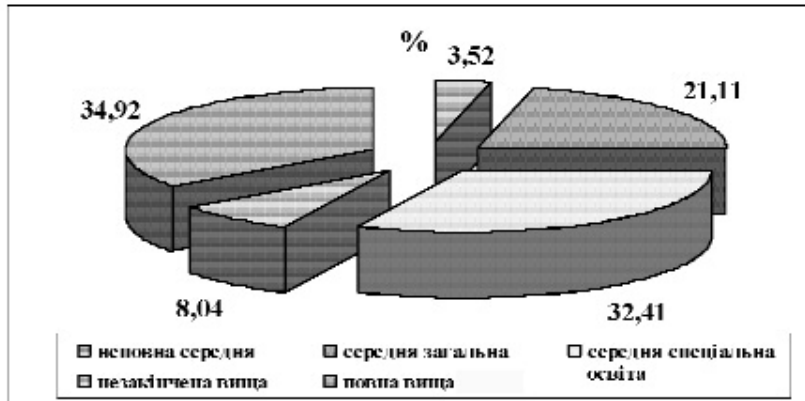

Рис. 1. Розподіл опитаних у Тернопільській області осіб за рівнем освіти, %*

*Складено автором за результатами соціологічного дослідження

жен п'ятий — невпевнений, до якої верстви суспільства він належить.

Порівняємо ці результати з відповідними для зовнішніх трудових мігрантів. Так, у Тернопільській області особи з досвідом тимчасової роботи за кордоном чітко відносять себе до певного соціального класу, водночас 18,90% економічно активного населення, не задіяного у зовнішній трудовій міграції, не впевнені щодо власної приналежності до певної верстви суспільства. Варто також зазначити, що серед осіб з досвідом тимчасової роботи за кордоном, порівняно з особами, не задіяними у таких переміщеннях, значно більше тих, які відносять себе до вищої соціальної верстви, відповідно — 22,86% та 1,22%. Відносний паритет спостерігається при розподілі населення щодо нижчої та середньої ланки в суспільстві.

З метою більш широкого поділу стратифікації населення ми побудували уявні соціальні «сходи», на яких розташовані люди з різним становищем у суспільстві: на найнижчій (1) — ті, хто має найнижче становище, а на найвищій (10) — ті, хто має найвище положення, та запропонували респондентам поставити себе на одну з цих сходинок (рис. 2).

Отриманні результати дають змогу спостерігати таке: середній клас суспільства тяжіє до нижчих або до вищих соціальних ланок. Як уже було зазначено, до середнього класу себе відносять 64,57% осіб, що приблизно збігається з даними соціальних «сходів». Те ж саме стосується і вищої верстви суспільства, проте за рахунок тих, хто не визначився з відповіддю, значно збільшується відсоток малозабезпечених осіб.

У цьому контексті важливо зазначити чинники або критерії, що найбільшою мірою визначають належність респондентів до того чи іншого соціального класу.

На першому місці знаходяться показники доходу, матеріального становища — 61,06%; далі — сім'я, з якої людина походить, — 35,18%; рівень освіти — 25,86%; дещо менше впливає посада — 16,33%; престиж професії — 12,06%; стиль життя, дозвілля — 10,05% та рівень кваліфікації — 9,30%. Практично не впливає на приналежність людини до того чи іншого соціального класу (верстви) суспільства показник заняття підприємницькою діяльністю і характеристики підприємства, де особа працевлаштована (рис. 3).

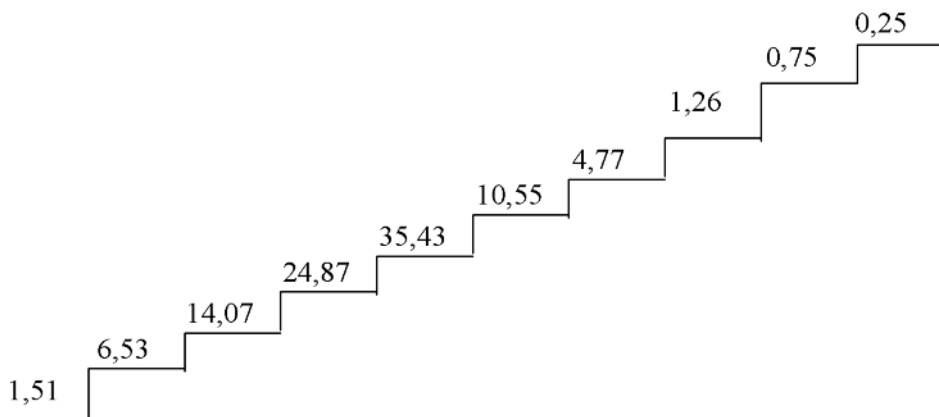

Рис. 2. Соціальні «сходи» населення Тернопільської області, %**

**Складено автором за результатами соціологічного дослідження

Ми спробували дізнатися, які почуття виникають у людей, коли вони думають про своє життя. Одержані такі результати: 53,52% сподіваються, що життя поступово зміниться на краще; 26,13% відчувають, що життя іде нормально; 22,11% відчувають страх перед майбутнім; 20,10% – впевненість у собі, бо їхнє життя залежить переважно від них самих; 12,56% – тривогу, передчуття небажаних змін; 7,79% – незадоволені життям і лише 3,52% відчувають безвихідь і неспроможність самотужки покращити власне життя.

Досліджуючи те, що є для мешканців Тернопільщини найважливішим у житті, ми дійшли висновку, що переважна більшість опитаних – 68,84% – хотіла б мати щасливу сім'ю, дітей; 14,82% – віддає перевагу повному достатку, високому матеріальному стану; 5,78% – не замислюється над цим запитанням; 4,52% – прагне зробити успішну кар'єру, досягнути високих посад; 4,27% – досягнути високих результатів у певному виді діяльності (табл. 1).

З табл. 1 видно, що є суттєві відмінності у життєвих пріоритетах населення в різних вікових групах. Молоді люди віком 16–29 років із більшою інтенсивністю, ніж інші респонденти, віддають перевагу високому матеріальному стану, успішній кар'єрі, досягненню високих посад або взагалі не замислюються над цим запитанням. Значна частка осіб, які більше за інших переконані в тому, що найважливішим у їхньому житті є щаслива сім'я, діти, перебувають у віці 25–69 років (молодь до 25 років має дещо нижчі показники). Досягнути високих результатів у певному виді діяльності прагнуть особи 30–34 років. Частина осіб, які вважають найважливішим аспектом у житті забезпечити повний матеріальний достаток, неухильно скорочується з роками. Зробити успішну кар'єру прагне в основному молодь віком 16–19 років.

Досліджуючи домогосподарства за кількістю осіб, які в них проживають, були отримані такі результати. Кожна двадцята особа проживає одна – 5,05%; 15,40% проживають удвох і ведуть спільне господарство; 23,48% домогосподарств складається з трьох осіб; 27,78% – з чотирьох, 18,94% – з п'ятьох, 7,07% – з шістьох; 2,27% – із семи осіб (рис. 4).

Наведений графік демонструє певну закономірність. У м. Тернополі частина домогосподарств складається із двох-трьох осіб, для інших міських поселень характерною рисою є чисельність домогосподарств від двох до чотирьох осіб (найвищий показник). У сільській місцевості значна частка домогосподарств налічує чотири чи п'ять осіб, які живуть разом і ведуть спільне господарство. Також цікавим аспектом є те, що у м. Тернопіль відсутні домогосподарства, які склалися б із семи і більше осіб (у селах – це кожна 28 оселя).

Аналіз оцінки матеріального забезпечення сімей респондентів показав, що 1,77% осіб вважають його дуже низьким; 10,86% – низьким; 23,23% – нижчим за середній; 60,61% – середнім; 3,54 – вищим за середній. Ніхто з опитаних осіб не вважає, що матеріальний стан його родини перебуває на дуже високому рівні.

Однак, якщо порівняти рівень матеріального забезпечення родин, члени яких мають досвід тимчасової роботи за кордоном, із усім економічно активним населенням Тернопільської області, то тут практично відсутні суттєві відмінності. Зокрема, 1,43% осіб вважають рівень матеріального забезпечення дуже низьким; 5,71% – низьким; 27,14% – нижчим за середній; 61,43% – середнім; 4,29% – вищим за середній.

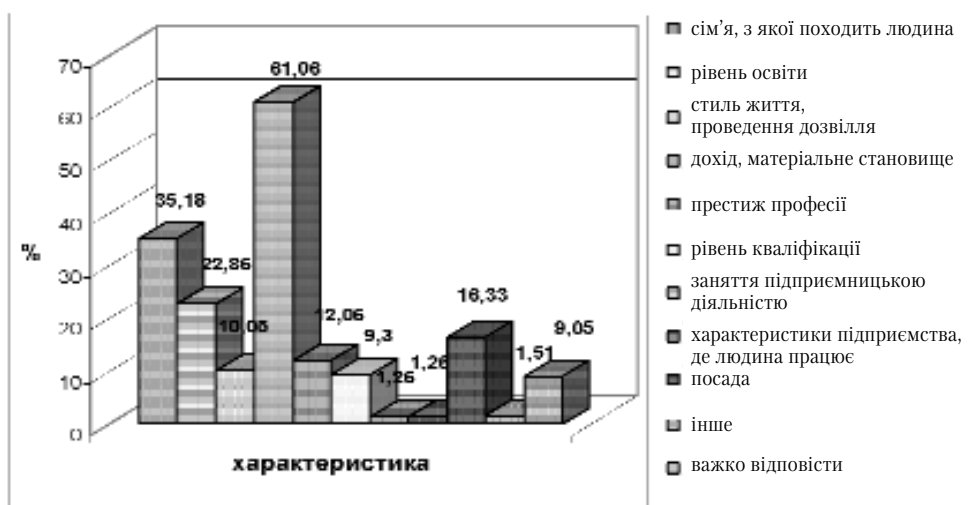

Рис. 3. *Визначальні критерії приналежності людини до соціальної верстви суспільства у Тернопільській області, %**

*Складено автором за результатами соціологічного дослідження

Життєві пріоритети населення Тернопільської області у розрізі вікових груп, %*

Вікова група, роки	Досягнення високих результатів у певному виді діяльності, %	Успішна кар'єра, досягнення високих посад, %	Повний достаток, високий матеріальний стан, %	Щаслива сім'я, %	Інше, %	Не замислюються над цим запитанням, %
16–19	6,98	16,28	18,60	51,16	-	6,98
20–24	4,44	6,67	20,00	55,56	-	13,33
25–29	5,00	7,50	17,50	65,00	-	5,00
30–34	12,50	-	17,50	67,50	-	2,50
35–39	2,86	8,57	14,29	71,43	2,86	-
40–44	-	2,50	12,50	80,00	2,50	2,50
45–49	4,88	2,44	14,63	73,17	2,44	2,44
50–54	2,94	-	11,76	79,41	5,88	-
55–59	-	-	14,29	71,43	3,57	10,71
60–64	-	-	4,00	76,00	4,00	16,00
65–69	3,70	-	11,11	77,78	-	7,41
-	4,27	4,52	14,82	68,84	1,76	5,78

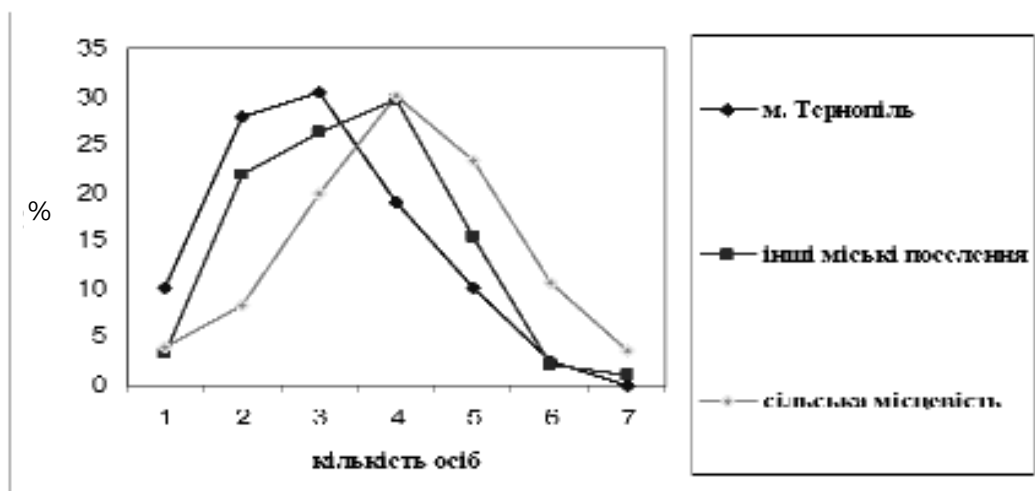
*Складено автором за результатами соціологічного дослідження

У табл. 2 наведено дані щодо рівня матеріального забезпечення домогосподарств залежно від різного адміністративного значення населених пунктів, у яких респоденти проживають.

Отже, має місце певна відмінність у рівнях матеріального забезпечення між міським і сільським населенням. Жоден респодент у м. Тернополі не вважає рівень матеріального стану власної сім'ї досить низьким, водночас серед міського населення ця частка складає 3,33%, а серед сільського – 1,75% загальної чисельності. Кількість осіб, які вважають рівень матеріального забезпечення родини низьким, розділилася пропорційно: 12,28% – сільські мешканці; 11,11% – міські і лише 6,41% – мешканці

м. Тернополя. Більша частина міського населення – 66,67% (м. Тернопіль – 64,10%), порівнянно із сільським – 57,02%, відносять рівень матеріального добробуту сім'ї до середнього. Серед міського населення переважає відсоток осіб, які вважають рівень матеріального стану власної родини вищим за середній: 1,32% – у сільській місцевості; 5,56% – у міських поселеннях; 7,69% – у м. Тернополі.

Середній дохід, який отримували респоденти за місяць, що передував соціологічному опитуванню (лютий 2007 р.) – склав 789 грн 18 коп. в області і 1097 грн 12 коп. у м. Тернополі. Сукупний дохід усіх членів родини після відрахування податків становив 1723 грн 70 коп. в області і 2043 грн 30 коп.

Рис. 4. Розміри домогосподарств за кількістю осіб у Тернопільській області, %**

**Складено автором за результатами соціологічного дослідження

Таблиця 2

**Рівень матеріального стану сімей у Тернопільській області
в розрізі різних типів населених пунктів, %***

Матеріальний стан	Міське населення		Сільська місцевість, %
	м. Тернопіль, %	інші населені пункти, %	
Дуже низький	–	3,33	1,75
Низький	6,41	11,11	12,28
Нижчий за середній	21,79	13,33	27,63
Середній	64,10	66,67	57,02
Вищий за середній	7,69	5,56	1,32
Дуже високий	–	–	–

*Складено автором за результатами соціологічного дослідження

у м. Тернополі. Як видно, рівень заробітної плати в обласному центрі вищий, ніж загалом у Тернопільській області.

Висновки. Підсумовуючи результати соціологічного дослідження в Тернопільській області, необхідно зазначити, що практично дві третини населення відносять себе до середнього класу суспільства, а кожен п'ятий невпевнений, до якої верстви суспільства себе віднести. Лише половина осіб спроможна задовольняти свої потреби у продуктах харчування і предметах щоденного споживання. Більшість респондентів вважають неможливим отримувати високо-

якісне медичне обслуговування (57,04%), робити заощадження (56,05%). Для кожного третього є реальною загроза стати безробітним і тільки 31,15% респондентів мають можливість мати добре оплачувану роботу. Визначальними критеріями щодо приналежності людини до певної соціальної верстви суспільства мешканці Тернопільської області вважають дохід і матеріальне становище (61,06%). Сім'я, з якої людина походить, і рівень освіти, на їх думку впливає значно менше. Загалом, оцінки населення, яке має досвід роботи за кордоном, близькі до оцінок усього населення області.

Передплачуйте, читайте науково-економічний та суспільно-політичний журнал

Часопис розрахований на тих, хто цікавиться проблемами праці, соціально-трудомих відносин, ринкових перетворень тощо.

Періодичність виходу — 8 номерів на рік.

Повідомляємо, що оформити передплату можна в будь-якому поштовому відділенні або пункті передплати

**Україна:
Аспекти праці**
Індекс — 74541

Вартість передплати на журнал «Україна: аспекти праці» на 2009 р.:
на рік — 73 грн 89 коп.
на півроку — 37 грн 00 коп.
на квартал — 18 грн 48 коп.